

Η Οικονομία του Χριστού και η φανέρωση του μυστηρίου της Αγίας Τριάδος

Σταύρου Γιαγκάζογλου
Επικ. Καθηγητή Τμήματος
Θεολογίας ΕΚΠΑ

Η βιβλική μαρτυρία για τον ένα και Τριαδικό Θεό Ο Χριστός φανερώνει το μυστήριο της Αγίας Τριάδος

Η ενανθρώπιση του Θεού, η Οικονομία του Χριστού, σήμανε την πλήρη φανέρωση του μυστηρίου της Αγίας Τριάδος. Αν η πτώση ανέτρεψε τη σταδιακή πορεία του ανθρώπου προς τον Θεό και συσκοτίσε τη γνώση του, η έλευση του Υιού ως αναδημιουργία και ανακαίνιση μέσα στη φύση του κόσμου και στην ιστορία του ανθρώπου αποτελεί τη βάση και το επίκεντρο της γνώσης του Θεού. Κάθε προηγούμενη αποκάλυψη του Θεού υπήρξε υποδεέστερη και απλώς εισαγωγική, αφού υπηρέτησε τη μοναδικότητα και τελειότητα της φανέρωσης της Αγίας Τριάδος μέσω της Οικονομίας του Χριστού. Πριν την ενανθρώπιση, οι άγγελοι προανήγγειλαν και υπηρέτησαν τη μέλλουσα έλευση του Χριστού, μεταδίδοντας τον νόμο στον Μωυσή και καθοδηγώντας τους προφήτες. Με την ένσαρκη φανέρωση του Λόγου, με την ενανθρώπιση της μίας θείας υπόστασης, αποκαλύφθηκε άμεσα η τρισυπόστατη-προσωπική ύπαρξη του Θεού. Η αφετηρία της θεογνωσίας είναι, λοιπόν, χριστολογική κατ' εξοχήν. Το μυστήριο του Χριστού είναι αχώριστο από την αποκάλυψη της Αγίας Τριάδος. Ο Θεάνθρωπος Χριστός φέρει και αποκαλύπτει σε κάθε έργο του το μυστήριο της Αγίας Τριάδος. Ο Χριστός εισέρχεται στην ιστορία εκ Πνεύματος Αγίου. Η βάπτισμα, η διδασκαλία, τα θαύματα, ή ίδια η ανάστασή του, το αναστάσιμο εμφύσημα, η ανάληψη και στη συνέχεια η αποστολή του Πνεύματος κατά την Πεντηκοστή, όπως και όλα τα γεγονότα της επίγειας παρουσίας και δράσης του Χριστού μαρτυρούν την ταυτότητα του Τριαδικού Θεού. Με την ένσαρκη Οικονομία του ο Υιός φανέρωσε το πρόσωπό του ως Υιού του Πατρός, αλλά και την ασύγχυτη συνάφεια και αλληλουχία του με το Άγιο Πνεύμα. Συνάμα, ο Θεός και Πατήρ με τη συνεργεία του Αγίου Πνεύματος είναι αυτός που φανερώνει και

αποστέλλει τον Χριστό ως Μονογενή Υιό του, για να ζήσει ο κόσμος. Ο Χριστός ως Θεός είναι ο ένας της Τριάδος, ο οποίος σαρκούμενος φανέρωσε την άρρητη σχέση, κοινωνία και αλληλοπεριχώρησή του με τα άλλα θεία πρόσωπα. Ο δοξασμός και η θέωση της ανθρώπινης φύσης του Χριστού συνιστά φανέρωση της κοινής δόξας της Αγίας Τριάδος. Περαιτώνοντας το έργο του ο Χριστός αναβαίνει προς τον Πατέρα του. Τώρα πλέον ο Πατήρ του Ιησού Χριστού γίνεται και Πατήρ των μελών του Σώματός του, καθόσον οι πιστοί λαμβάνουν «Πνεῦμα υιοθεσίας» (Ρωμ. 5,8). Το δε έργο του Αγίου Πνεύματος, το οποίο διαρκώς ακολουθεί τον Χριστό, συντελεί ώστε ο άνθρωπος να μετέχει στη δόξα αυτή της Αγίας Τριάδος, όπως φανερώθηκε στον Θεάνθρωπο Χριστό και φανερώνεται διαρκώς στο Σώμα του, που είναι η Εκκλησία. Ο Χριστός είναι η οδός προς τον Θεό και Πατέρα. «Εγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ· οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ» (Ιω. 14,6). Εν Χριστῷ, ἡ θεολογία παύει να εἶναι τύποι και σύμβολα ἢ διδαχὴ αφηρημένων ιδεῶν περὶ Θεοῦ και γίνεται αποκαλυπτικὴ θέα του Θεοῦ, δηλαδή προσωπική συνάντηση και γνωριμία με τον ἑνσαρκο Λόγο. Ως θεοφανικὴ πραγματικότητα ἡ χριστολογία της Εκκλησίας ανοίγεται οπωσδήποτε στην πνευματολογία και στην τριαδολογία, ανακεφαλαιώνοντας ἔτσι το μυστήριο της Τριαδικῆς θείας Οικονομίας. Ο Χριστός εἶναι ο *χρισμένος*, που προϋποθέτει τον *χρίσαντα* Πατέρα δια του *χρίσματος*-Αγίου Πνεύματος. Στην Εκκλησία ο ανακαινισμένος εν Χριστῷ ἄνθρωπος μετέχει και γνωρίζει κατὰ χάρη την Τριαδικὴ θεότητα του Πατρὸς και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος. Κατ' επέκταση, το δόγμα της Αγίας Τριάδος δεν αποτελεί μία θεωρητικὴ απασχόληση ἢ αξιωματικὴ αρχὴ δίχως ἄμεσες υπαρξιακές ἢ σωτηριολογικές επιπτώσεις στη ζωὴ της Εκκλησίας. Αν ο Χριστός αποκαλύπτει την Αγία Τριάδα, εἶναι γιατί ο ἴδιος εἶναι Θεός ομοούσιος προς τον Πατέρα και το Πνεῦμα, που αναλαμβάνει τη σωτηρία του ἀνθρώπου. Ο προορισμός του ἀνθρώπου δεν εἶναι πλέον ἡ φθορὰ και ο θάνατος, που επέφερε ἡ αλλοτρίωση της πτώσης, ἀλλὰ ἡ θέωση ως υιοθεσία και δοξολογία του Θεοῦ, ἡ οποία πραγματοποιεῖται μόνο μέσα ἀπὸ το πρόσωπο του Θεάνθρώπου Χριστοῦ. Χάρη στον Χριστό, ἡ Αγία Τριάς των θείων υποστάσεων εἶναι μία συγκεκριμένη και εμπειρικὴ ἀλήθεια, ἡ οποία φανερώθηκε εν Χριστῷ μέσα στην ιστορία, ἀλήθεια που σώζει και δεν απαιτεῖ καμία φιλοσοφικὴ ἐνατένιση και λογικὴ ἐπεξεργασία για να κατανοηθεῖ. Με την ἐνανθρώπηση του Υιού και Λόγου ο Θεός δεν εἶναι ἀπρόσωπος ἀλλὰ προσωπικός ως τρισυπόστατος, δεν εἶναι ουσία ἀνυπόστατη και ἀκίνητη ἢ ἀπλῶς μία δύναμη και ἐνέργεια πάνω στα ὄντα.

Ο Τριαδικός Θεός είναι κοινωνία προσώπων, είναι προσωπικός ως τρισυπόστατος, ενεργός και παντοδύναμος, όχι αναγκαστικά, αλλά ολότελα προσωπικά και ελεύθερα. Η ενανθρώπιση δεν πραγματοποιήθηκε εξαιτίας μιας απρόσωπης θείας ουσίας, αλλά εξαιτίας του Τρισυπόστατου Θεού, που παρέχει στην προσληφθείσα ανθρώπινη φύση του όλον τον αδαπάνητο πλούτο των ακτίστων ενεργειών της Αγίας Τριάδος. Κάθε θείο πρόσωπο συνέβαλε ιδιαίτερα στο έργο της ένσαρκης αυτής Οικονομίας. Αφετηρία και πηγή της αποτέλεσε το πρόσωπο του Θεού και Πατρός, που «ευδόκησε» την Οικονομία του Υιού. Ο Υιός με την «αυτουργία» του ανέλαβε προσωπικά το έργο της ενανθρώπισης με τη συνεργό συμπαράσταση (συνεργεία) του προσώπου του Αγίου Πνεύματος. Ο Χριστός, λοιπόν, είναι η πλήρης φανέρωση της θεολογίας της Αγίας Τριάδος. Όλο το μυστήριο της Οικονομίας του Χριστού συγκεφαλαιώνεται στο γεγονός ότι ο ζωντανός και αληθινός Θεός είναι ένας και συνάμα τρία πρόσωπα, του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος.

Ο Χριστός φανερώνει τον Πατέρα: «εἰς Θεὸς ὁ πατήρ» (Α' Κορ. 8,6)

Καθώς ήδη επισημάναμε, όπου αναφέρεται η λέξη Θεός στην Καινή Διαθήκη, αφορά κυριολεκτικά στο πρόσωπο του Πατρός. Εδώ ακριβώς υφίσταται και ο στενός σύνδεσμος μεταξύ Παλαιάς και Καινής Διαθήκης. Ο Θεός της Παλαιάς Διαθήκης με πολλούς τρόπους φανερώνεται ότι είναι ο δημιουργός Θεός του σύμπαντος, ο Κύριος του Ισραήλ, εκείνος που παρέχει τον νόμο στον λαό του, που νοιάζεται στοργικά και πατρικά για τον άνθρωπο. Στην Καινή Διαθήκη, όμως, ο Ιησούς Χριστός, ο οποίος είναι ο Υιός και Λόγος του Θεού που έγινε άνθρωπος, δεν αποκαλύπτει απλώς αλλά και οδηγεί προς τον Πατέρα μέσα από το έργο της ένσαρκης Οικονομίας του. Ο Θεός και Πατήρ τόσο αγάπησε τον κόσμο, ώστε έστειλε τον ίδιο τον μονογενή Υιό του, να γίνει άνθρωπος για να σώσει τον άνθρωπο. Στη χριστολογική αυτή υπόμνηση τονίζεται με έμφαση ότι ο Πατήρ αγαπά τον κόσμο μέσω του ενανθρωπήσαντος Υιού του. Η ενανθρώπιση, λοιπόν, έχει αρχή και αφετηρία την αγάπη του Θεού και Πατρός για τον κόσμο και τον άνθρωπο. Ο Πατήρ είναι η πηγή της αγάπης προς σύμπασα τη δημιουργία. Πρόκειται για την αρχή της «ευδοκίας», της προκαταρκτικής βουλής ή του θελήματος του Θεού για τη σωτηρία του κόσμου και του ανθρώπου, που έχει πηγή και αιτία τον Πατέρα. Όλες οι δωρεές του Τριαδικού Θεού προς την κτίση και τον άνθρωπο έχουν αφετηρία τον Πατέρα. Ο Υιός που έγινε άνθρωπος, με την «αυτουργία» του

ενεργοποίησε προσωπικά την ευδοκία του Πατρός. Η αγάπη του Πατρός και ο σύνδεσμος Χριστού και Πνεύματος φανερώνεται όλως ιδιαίτερος στην πασχάλια πορεία του Χριστού. Ο Πατήρ ανασταίνει τον Ιησού δια του Πνεύματος. Ο Πατήρ έδωσε τα πάντα στον Θεάνθρωπο Χριστό. Μετά την ενανθρώπιση η ίδια η γνώση του Θεού και Πατρός πραγματοποιείται «έν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ» με τη «συνεργεία» του Αγίου Πνεύματος. Το Άγιο Πνεύμα, το οποίο ακολουθεί και συμπαρίσταται στον Χριστό σε όλα τα έργα της επίγειας Οικονομίας του, είναι αυτό που παρέχει και συνάμα πιστοποιεί στη ζωή της Εκκλησίας την αμετάκλητη θεία υιοθεσία, ώστε ο Πατήρ του Ιησού Χριστού να είναι πλέον και δικός μας Πατέρας. Εν τῷ προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστού, ο άνθρωπος διαλέγεται πρόσωπον προς πρόσωπον με τον Θεό και Πατέρα, διότι η παρουσία και χάρη του Αγίου Πνεύματος ενοικεί στο βάθος της ύπαρξης του ανθρώπου και του παρέχει τη δυνατότητα να απευθύνεται με θέρμη απευθείας και προσωπικά στον Πατέρα. Η δυνατότητα του ανθρώπου να λέγει «Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Ματθ. 6,5-13) και το Πνεύμα που ικανώνει τον άνθρωπο να κράζει με αλάλητους στεναγμούς εντός του «ἄββᾶ ὁ πατήρ» (Ρωμ. 8,15), αποκαλύπτουν την εν Χριστῷ υιοθεσία του ανθρώπου από τον Θεό και Πατέρα. Ο Χριστός, λοιπόν, φανερώνει τον Πατέρα και συνάμα την Αγία Τριάδα των θείων προσώπων.

Εξάλλου, η εν Χριστῷ αποκάλυψη φανερώνει τον Πατέρα ως πηγή και αιτία και αυτής της θεότητας. Κατά τον Μέγα Βασίλειο, ο Πατήρ είναι ρίζα και πηγή του Υιού και του Αγίου Πνεύματος, συνάπτοντας αδιαστάτως και αἰδίως μαζί του και τον Υιό και το Πνεύμα. Κατά τον ίδιο τρόπο, ο Διονύσιος Αρεοπαγίτης ονομάζει τον Πατέρα «πηγαία» ή «θεογόνο θεότητα». Καθώς διασαφηνίζει ο άγιος Ιωάννης Δαμασκηνός, το είναι του Υιού και του Αγίου Πνεύματος προέρχεται συνάμα εξ αἰδίου από τον Πατέρα. Τέτοια είναι η σχέση και η ενότητα των θείων προσώπων, ώστε αν δεν υπάρχει ο Πατήρ, δεν υπάρχει ο Υιός ούτε και το Πνεύμα. Η «μοναρχία» αυτή του Πατρός, θεμελιωμένη στον μονοθεϊσμό της Παλαιάς Διαθήκης και πληρέστερα στην Καινή Διαθήκη, αποτέλεσε τη βάση της επεξεργασίας του τριαδολογικού δόγματος κατά τον 4ο αιώνα. Ο ένας Θεός δεν είναι μία απρόσωπη ουσία, το εν των νεοπλατωνικών φιλοσόφων, αλλά ένα ζωντανό πρόσωπο, ο Πατήρ, που γεννά αἰδίως τον Υιό και εκπορεύει αἰδίως το Άγιο Πνεύμα. Στην έκθεση του τριαδολογικού δόγματος δεν προηγείται κάποια απρόσωπη θεία ουσία, αλλά ο έχων ουσία Πατήρ είναι συνάμα η πηγή και η αιτία της Αγίας Τριάδος. Ωστόσο, ὅτι αναλαμβάνει να

επιτελέσει κάθε πρόσωπο της Αγίας Τριάδος στο έργο της θείας Οικονομίας για τη σωτηρία του κόσμου και του ανθρώπου, δεν σημαίνει ότι αντανακλάται και στην αΐδια ζωή του. Άλλο είναι το επίπεδο της αΐδιας Τριάδος και των τριαδικών σχέσεων των θείων προσώπων (θεολογία) και άλλο το επίπεδο της οικονομικής Τριάδος και των έργων που αναλαμβάνουν να επιτελέσουν τα θεία πρόσωπα στην κτίση και στην ιστορία (κατά χάρη Οικονομία). Η Αγία Τριάς διαφυλάσσει την απόλυτη υπερβατικότητά της, ακόμη και όταν ενεργεί εν Χριστώ για τη δημιουργία και σωτηρία του κόσμου και του ανθρώπου.

Το μυστήριο της Αγίας Τριάδος στην Εκκλησία Αγία Τριάδα και Εκκλησία

Η πρώτη φανέρωση της Αγίας Τριάδος είναι η ίδια η δημιουργία. Ο κόσμος είναι έργο του Τριαδικού Θεού, ο οποίος ελεύθερα τον δημιουργεί και σχετίζεται μαζί του με τις άκτιστες ενέργειές του. Ένας βαθύτατος σύνδεσμος του Τριαδικού Θεού και του κόσμου υφίσταται μέσω του Υιού και Λόγου. Ο Πατήρ δημιουργεί δια του Υιού και εν Πνεύματι. Η βιβλική και πατερική θεολογία βλέπει διαρκώς τον κόσμο και την ιστορία ως τόπο φανέρωσης της Αγίας Τριάδος. Η *θεοφάνεια* αυτή συνιστά έναν *εικονισμό* της Αγίας Τριάδος μέσα στην κτίση και στην ιστορία και οφείλεται στο γεγονός ότι ο Λόγος του Θεού έκτισε αρχικά και κατόπιν ανακαίνισε και ανακεφαλαίωσε με την ενσάρκωσή του τον κόσμο. Μάλιστα, η υπόσταση του Λόγου συγκεντρώνει όλους τους λόγους των όντων, δηλαδή το νόημα και τον τελικό σκοπό τους, και κάνει δυνατό τον εικονισμό του Τριαδικού Θεού μέσα στην προοπτική της κτίσης και της ιστορίας. Ο εικονισμός του Θεού μέσα στον κόσμο οφείλεται στον Χριστό. Ο σύνδεσμος αυτός εμφανίζεται πληρέστερα, όταν ο ένας της Τριάδος, ο Υιός και Λόγος, σαρκώνεται και εισέρχεται στην κτίση και στην ιστορία, αποκαλύπτοντας συνάμα το μυστήριο της Αγίας Τριάδος. Χωρίς το πρόσωπο, την υπόσταση του ενανθρωπήσαντος Υιού, δεν μπορεί να υφίσταται η εικόνα του Θεού ως παρουσία μέσα στην κτίση και στην ιστορία. Ο Υιός και Λόγος με την ενανθρώπησή του δεν προσέλαβε κάποιο νοερό και ουράνιο σώμα, «*Εκκλησίας δὲ σάρκα ἀνέλαβε*». Για τον λόγο αυτό, ο Τριαδικός Θεός είναι κατά τον Γρηγόριο Θεολόγο το έσχατο πλήρωμα και η θέωση της ανθρώπινης ύπαρξης. Στην ίδια γραμμή ο άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής θεωρεί ότι η ενότητα της Αγίας Τριάδος είναι το αρχέτυπο της ατελεύτητης και αεικίνητης τελείωσης του ανθρώπου κατά το εφικτόν. Ομοίως και ο

άγιος Ισαάκ ο Σύρος κάνει λόγο για την ενότητα ως εσχατολογική εμπειρία, την οποία διδάσκει στον άνθρωπο η Αγία Τριάδα μέσω της Οικονομίας του Χριστού. Η πατερική θεολογία και όλως ιδιαιτέρως ο άγιος Μάξιμος θεωρεί ότι και αυτή η κτιστή δημιουργία του Θεού φανερώνει κατά κάποιο τρόπο τα αόρατα του Θεού, δηλαδή, το μυστήριο της Αγίας Τριάδος. Πρόκειται για μία κοσμολογική θεώρηση, η οποία σαφώς απηχεί τη λειτουργική εμπειρία της Εκκλησίας, κατά την οποία ο Τριαδικός Θεός υμνείται ακαταπαύστως από τα σύμπαντα της δημιουργίας. Ο κόσμος πλέον καλείται να γίνει Εκκλησία για να μετάσχει στη ζωή του Τριαδικού Θεού. Η ίδια η Εκκλησία θεμελιώνεται, βιώνει και εκφράζει με την πίστη και τη λατρεία της το μυστήριο του Τριαδικού Θεού. Αλλά αν η Τριαδική ύπαρξη του Θεού είναι υπερβατικό και απρόσιτο μυστήριο ως προς την ουσία του, η ενανθρώπιση του Υιού και Λόγου, μας επιτρέπει να μετέχουμε στη ζωή της Αγίας Τριάδος κατά χάρη, όπως μας την προσφέρει το πρόσωπο του ενανθρωπήσαντος Λόγου. Η εν Χριστώ αποκάλυψη της Αγίας Τριάδος πραγματοποιείται πλέον στο Σώμα του Χριστού, που είναι η Εκκλησία, διά μέσου των μυστηρίων, στα οποία έχουμε πραγματική παρουσία και δράση του Τριαδικού Θεού. Η παρουσία του Τριαδικού Θεού σημαίνει προσωπική παρουσία, η οποία κοινωνείται κατά χάρη μέσω των ακτίστων ενεργειών. Η παρουσία αυτή στην Εκκλησία πραγματοποιείται δια κτιστών συμβόλων και εικόνων και είναι αποτέλεσμα της κοσμολογικής διάστασης του έργου του Χριστού. Πράγματι, κάθε εικονισμός στην ορθόδοξη παράδοση, δηλώνει την πραγματική παρουσία του εικονιζομένου προσώπου. Συνεπώς, ο εικονισμός του Θεού με κτιστά μέσα, δηλώνει την παρουσία του Θεού στην κτίση και στην ιστορία. Η εικονική αυτή παρουσία είναι δυνατή, διότι την υποστασιάζει ο Υιός και Λόγος του Θεού, ο οποίος ενεργεί το μυστήριο της ενσωμάτωσης ολόκληρης της κτίσης στο Σώμα του που είναι η Εκκλησία. Η βιβλική, λειτουργική και πατερική Παράδοση μαρτυρεί ότι η σχέση Χριστού και Αγίου Πνεύματος τόσο στην Οικονομία της σωτηρίας όσο και στη ζωή της Εκκλησίας δεν είναι παρά μια σχέση αμοιβαιότητας και συνοχής, η οποία θεμελιώνεται στο μυστήριο της Αγίας Τριάδος. Για την ορθόδοξη αντίληψη, λοιπόν, η βάση της Εκκλησίας είναι το μυστήριο της Αγίας Τριάδος, εφόσον τα πάντα ενεργούνται με την ευδοκία του Πατρός, την αυτουργία του Υιού και τη συνέργεια του Αγίου Πνεύματος. Η Εκκλησία συνιστά την ανακεφαλαίωση του μυστηρίου της θείας Οικονομίας που αποκαλύπτεται μέσα από την ιδιάζουσα συμβολή των προσώπων της Αγίας Τριάδος. Για

τον λόγο αυτό, η πατερική θεολογία ονομάζει την Εκκλησία εικόνα της Αγίας Τριάδος, όπως και εικόνα της νέας κτίσης και της νέας ανθρωπότητας.

Το δόγμα της Αγίας Τριάδος στη λειτουργική και μυστηριακή ζωή της Εκκλησίας

Στη λειτουργική και μυστηριακή ζωή της Εκκλησίας (Βάπτισμα, Χρίσμα, Θεία Ευχαριστία) το σύμβολο ή ο τύπος δηλώνει με κτιστά μέσα την αποκάλυψη της μυστηριακής παρουσίας της Αγίας Τριάδος. Όπως η ένωση κτιστού και ακτίστου συνέβη στην υπόσταση του Υιού και Λόγου, έτσι και ο Χριστός στη λειτουργική και μυστηριακή ζωή της Εκκλησίας γίνεται τύπος, σύμβολο και εικόνα του εαυτού του, επειδή ενανθρώπησε. Ο Χριστός είναι πραγματικά παρών στη Θεία Ευχαριστία, όταν διά του Αγίου Πνεύματος το ευχαριστιακό του σώμα γίνεται ταυτόσημο με το ιστορικό του σώμα, που είναι η Εκκλησία. Στον προσωπικό φορέα της θείας χάρης, που είναι ο Χριστός, συναντώνται και ενώνονται το κτιστό και το άκτιστο και εν Πνεύματι μεταδίδεται η θεία χάρη προς τον άνθρωπο και δια του ανθρώπου προς σύμπασα την κτίση. Η συμβολική, τυπολογική και εικονολογική αυτή προσέγγιση διαπερνάει την Εκκλησία σε όλες τις διαστάσεις της. Αυτό γίνεται σε όλα τα μυστήρια, κυρίως, όμως, στη Θεία Ευχαριστία. Όλα όσα τελούνται στη Θεία Λειτουργία, φανερώνουν το μυστήριο της ένωσης κτιστού και ακτίστου, αισθητού και νοητού, παρελθόντος και μέλλοντος, ιστορίας και εσχάτων. Η Εκκλησία, λοιπόν, είναι ένα πλέγμα συμβόλων, τύπων και εικόνων. Όλα στην Εκκλησία δηλώνουν την ένωση κτιστού και ακτίστου στο πρόσωπο-υπόσταση του Χριστού, και με αυτόν τον τρόπο τη μετοχή της κτίσης στην Αγία Τριάδα διά της εν Χριστώ υιοθεσίας του ανθρώπου, δηλαδή, της κατά χάρη ένωσης με τον μονογενή Υιό του Θεού και Πατρός, που έγινε άνθρωπος. Η εικονική αυτή παρουσία της Αγίας Τριάδος, βασισμένη στη χριστολογία και στην κοσμολογική της διάσταση, έχει και μιαν άλλη σημαντική πλευρά. Η πλήρης και τέλεια αποκάλυψη του Τριαδικού Θεού θα γίνει μόνον στα έσχατα, όταν θα δούμε τον Θεό πρόσωπον προς πρόσωπον, ενώ τώρα τον βλέπουμε μόνον «ἐν ἐσόπτρῳ καὶ ἐν αἰνίγματι» (Α' Κορ. 13,12), δηλαδή, διά συμβόλων και εικόνων, τα οποία στη Βασιλεία θα δώσουν τη θέση τους στην απευθείας και δίχως κτιστά παραπετάσματα σχέση με τη ζωή της Αγίας Τριάδος. Ως μέλη του Σώματος του Χριστού, οι πιστοί συμπάσχουν και αναμετρώνται διαρκώς με το κακό όσο διαρκεί η ιστορία, προκειμένου να συνδοξασθούν αιώνια μαζί του στα έσχατα. Μέχρι τότε, η Θεία

Ευχαριστία είναι η κατ' εξοχήν αισθητή κοινωνία και το τελευταίο μυστήριο. Είναι η πληρέστερη γνώση του Θεού, γιατί ταυτίζεται με την εμπειρία του αναστημένου Χριστού. Όπως οι μαθητές άγγιξαν τον αναστημένο Χριστό, έτσι και οι πιστοί μεταλαμβάνουν το σώμα και το αίμα του και μετέχουν στη θεία χάρη μέχρις αισθήσεως. Η ευχαριστιακή εμπειρία στη ζωή της Εκκλησίας παραμένει πάντοτε η ύψιστη και τελειότερη μορφή αποκάλυψης του Θεού στην προσωπική και υπαρξιακή της έννοια.

Συνάμα, μόνον η Θεία Ευχαριστία περιέχει και αναδεικνύει τις βασικές θεολογικές προϋποθέσεις της Εκκλησίας. Η Θεία Ευχαριστία εκκινεί ως πορεία για την πραγμάτωση της Βασιλείας του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος. Στο πρόσωπο του Πατρός, που έχει την προκαταρκτική ευδοκία της Εκκλησίας, τελικώς αναφέρεται η Ευχαριστία. Ο Χριστός προσάγει διά του Σώματός του, που είναι η Εκκλησία, τη δημιουργία ολόκληρη στον Θεό και Πατέρα. Μέσα από μια σειρά λειτουργικών πράξεων απεικονίζεται η αυτουργική Οικονομία του Υιού σε όλα τα στάδιά της. Ο Χριστός δια της συνέργειας του Πνεύματος είναι η κεφαλή του Σώματος της Εκκλησίας και συνάμα «ὁ προσφέρων καὶ προσφερόμενος, καὶ προσδεχόμενος καὶ διαδιδόμενος» (Θεία Λειτουργία Ιωάννου Χρυσοστόμου). Στην καρδιά της ευχαριστιακής λειτουργίας, η αμοιβαιότητα Χριστού και Πνεύματος πραγματοποιεί τη χριστοκεντρική ένωση και αναφορά των πάντων στον Πατέρα. Το ιδιάζον έργο του Αγίου Πνεύματος συγκροτεί εν Χριστώ την εκκλησιαστική κοινότητα, καθιστά παρόντα και ενεργούντα σε αυτήν τον Θεάνθρωπο. Κυρίως, όμως, αναδεικνύει τον ένα Χριστό κεφαλή του Σώματος που περιλαμβάνει και ενσωματώνει τους πολλούς. Η δράση και ο αγιασμός του Παρακλήτου απεργάζεται την εν Χριστώ ενότητα και συνάμα βεβαιώνει τα διάφορα λειτουργήματα και χαρίσματα ως γεγονότα κοινωνίας με τον Χριστό προς το συμφέρον και την οικοδομή του εκκλησιαστικού σώματος. Στην πνευματολογική της διάσταση, λοιπόν, η Ευχαριστία βιώνεται ως υπαρξιακό γεγονός και όχι ως διανοητική ή συναισθηματική πίστη σε ένα υπερφυσικό και αντικειμενικό θαύμα. Δια της επικλήσεως του Πνεύματος, «ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα καὶ ἐπὶ πάντα τὸν λαόν» (Θεία Λειτουργία Ιωάννου Χρυσοστόμου), πραγματώνεται μία υπαρξιακή αλλαγή που αφορά στη σχέση αναφοράς του ανθρώπου με τα αντικείμενα, αφού η κτίση και η ίδια η ζωή προσφέρεται από τον άνθρωπο στον Θεό. «Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν Σοὶ προσφερόμεν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα» (Θεία

Λειτουργία Ιωάννου Χρυσοστόμου). Δίχως να μεταβάλλεται η φύση του κτιστού κόσμου και του ανθρώπου, αλλάζει ο τρόπος υπάρξεώς του σε ευχαριστιακή κοινωνία με τον Θεό. Κατά συνέπεια, στην ανθρωπολογική της διάσταση, η Ευχαριστία εκφράζει την εν Χριστώ ζωή των πιστών ως κοινωνία αγάπης, ως κοινωνία αγίων που χαρισματικά διενεργεί το Πνεύμα το Άγιο. Σε αυτήν εντάσσονται και οι ζώντες και οι τεθνεώτες και οι αγωνιζόμενοι και οι καθαιρόμενοι από τα πάθη και οι τελειούμενοι πιστοί. Η ευχαριστιακή κοινωνία, έχοντας ως προϋπόθεση την ασκητική προετοιμασία των πιστών είναι η κοινωνία της θεώσεως. Αλλά και η κοσμολογική διάσταση της Εκκλησίας πραγματώνεται κατ' εξοχήν στην Ευχαριστία και δια της Ευχαριστίας. Με την πρόσληψη και αναφορά των ευχαριστιακών ειδών, αλλά και της ζωής του ανθρώπινου μικρόκοσμου, ολόκληρη η υλική δημιουργία προσάγεται στον Θεό, για να ξεπεράσει τον θάνατο και τη φθορά. Πρόκειται για μία κοσμική λειτουργία που συνάπτει και αγιάζει την κτίση αλλά και εγκεντρώνει τον κτιστό χωροχρόνο, που προσμετρά τη φθορά των όντων, στη διαχρονία και αφθαρσία του μέλλοντος αιώνος της Βασιλείας.

Το Σύμβολο της Πίστεως ως δογματική έκφραση της σχέσης της Εκκλησίας με τον Πατέρα διά του Υιού εν Αγίω Πνεύματι

Η βιβλική και πατερική θεολογία είναι έκφραση ευχαριστίας και δοξολογίας προς τον Θεό. Σύμφωνα με τη μαρτυρία της Καινής Διαθήκης, θεμέλιο της Εκκλησίας είναι η ίδια η λατρευτική της έκφραση, πίστη και ζωή. Η διδασκαλία της Εκκλησίας, οι αλήθειες της πίστης της, αποτελούν δείκτες και τρόπους της ζωής της. Στην αρχαία Εκκλησία οι δογματικές αλήθειες αποτελούσαν κυρίως λατρευτικούς τύπους και ομολογίες πίστης που ήταν ενσωματωμένες στη λατρεία της, κυρίως στο Βάπτισμα, στο Χρίσμα και στη Θεία Ευχαριστία. Η Εκκλησία, όταν συνάντησε τον ελληνισμό και τις διάφορες θρησκευτικές δοξασίες και αντιμετώπισε στους ίδιους τους κόλπους της τις διάφορες αιρέσεις που άρχισαν να παρουσιάζονται διαλύοντας την ενότητα της πίστης και της ζωής της, προχώρησε κυρίως για ποιμαντικούς λόγους στην υπεράσπιση και ανάπτυξη της αποστολικής πίστης στο νέο πολιτισμικό περιβάλλον. Ζώντας και λατρεύοντας τον Τριαδικό Θεό, η Εκκλησία ανέδειξε πατέρες και θεολόγους που υπερασπίστηκαν στις οικουμενικές συνόδους της την αυθεντική πίστη και διδασκαλία της με βάση πάντοτε τη μυστηριακή εμπειρία και ζωή της. Το θεολογικό έργο των πατέρων της Εκκλησίας

ουδέποτε ήταν αυτόνομο από την ευχαριστιακή και δοξολογική λατρεία και ζωή της ως ένας σχολαίος στοχασμός διαφόρων μεμονωμένων λογίων ή φιλοσόφων που μελετούσαν γραμματολογικά τα βιβλικά, τα πατερικά ή τα όποια άλλα κείμενα και μνημεία της εκκλησιαστικής παράδοσης. Κυρίως τα βαπτισματικά σύμβολα και οι λειτουργικοί τύποι της Θείας Ευχαριστίας που χρησιμοποιούνταν στις διάφορες τοπικές Εκκλησίες και περιείχαν σύντομες εμπειρικές ομολογίες πίστης και δοξολογικές επικλήσεις στην Αγία Τριάδα, στον Θεό και Πατέρα, στον Ιησού Χριστό και στο Άγιο Πνεύμα, μαζί με την ίδια την Αγία Γραφή, αποτέλεσαν τις αυθεντικές πηγές πάνω στις οποίες η αρχαία Εκκλησία θεμελίωσε τη δογματική της έκφραση για τον Θεό, τον κόσμο και τα όντα, τον άνθρωπο, την Εκκλησία, την ιστορία και τα έσχατα. Με βάση αυτές τις προϋποθέσεις, η Εκκλησία, όταν προκλήθηκε από τις διάφορες αναφυόμενες αιρέσεις, προχώρησε στη συνοδική διαβούλευση και έκφραση των θεμελιωδών άρθρων της πίστης της. Ονόμασε δε τη δογματική αυτή έκφρασή της «Σύμβολον της Πίστεως», του οποίου η δομή βασίζεται στις εμπειρικές και ιστορικές σχέσεις Θεού και ανθρώπου, που αναπτύσσονται στην ιστορία της θείας Οικονομίας και στα μυστήρια της Εκκλησίας και ενέχουν σωτηριολογικό και υπαρξιακό περιεχόμενο κατ' εξοχήν. Για τους λόγους αυτούς επιχειρούμε να εκθέσουμε τα βασικά στοιχεία της Δογματικής Θεολογίας της Εκκλησίας, ακολουθώντας όχι απλώς μία συστηματική σε ιδιαίτερα και αυτόνομα κεφάλαια λογική επεξεργασία του δόγματος, αλλά την ίδια τη δομή του «Συμβόλου της Πίστεως», η οποία είναι και η μόνη ορθή δομή της δογματικής έκφρασης της Εκκλησίας. Γι' αυτό και τοποθετήθηκε στην καρδιά της ευχαριστιακής Λειτουργίας της. Αρχικά το «Σύμβολον της Πίστεως» (τα 7 πρώτα άρθρα της Α' Οικουμενικής Συνόδου στη Νίκαια) ήταν μία αναφορά και ομολογία πίστης στην Αγία Τριάδα, ιδιαίτερα στον Πατέρα και στον Υιό. Αργότερα προστέθηκαν η ειδική αναφορά στο Άγιο Πνεύμα, στην Εκκλησία, στο Βάπτισμα, στην ανάσταση των νεκρών και στη ζωή της Βασιλείας (τα 5 τελευταία άρθρα της Β' Οικουμενικής Συνόδου στην Κωνσταντινούπολη). Το Σύμβολο αρχίζει με το ρήμα «Πιστεύω» και αφορά τα 9 πρώτα άρθρα, ακολουθεί το ρήμα «ομολογώ» για το άρθρο 10 περί του βαπτίσματος και ολοκληρώνεται με το ρήμα «προσδοκώ» για τα άρθρα 11 και 12. Ωστόσο, για να προσεγγίσουμε ολοκληρωμένα το Σύμβολο της Πίστεως οφείλουμε να εντοπίσουμε την ιστορική και θεολογική σημασία του δόγματος κατά τη εποχή του και ακολούθως να διερευνήσουμε ερμηνευτικά τη διαχρονική

του σημασία με έμφαση στη δική μας εποχή. Η δυτική θεολογική παράδοση με τη σχολαστική θεολογία προχώρησε στη συστηματοποίηση της δογματικής θεολογίας σε αυτόνομα και κλειστά κεφάλαια ως υπέρβαση του Συμβόλου της Πίστεως. Επρόκειτο, όμως, για μία εγκατάλειψη της ιστορικής-γενετικής ή εξελικτικής σειράς έκθεσης της θεολογικής διδασκαλίας με βάση το Σύμβολο της Πίστεως, το οποίο αποτυπώνει και εκφράζει τη λειτουργική πίστη, εμπειρία και παράδοση της Εκκλησίας (αρχαία βαπτισματικά σύμβολα, ευχαριστιακές αναφορές, λειτουργικές παραδόσεις), προκειμένου να ακολουθήσει μία συστηματική και αφηρημένη έκθεση σε αυτόνομα κεφάλαια της θεολογικής διδασκαλίας ως ένα σύστημα λογικών προτάσεων, ιδεών και αξιών, και μάλιστα αυτοερμηνευόμενο και αυτοαναφορικό. Η σχολαστική θεολογία αλλά και η νεότερη ακαδημαϊκή νοησιαρχία μετέτρεψαν τα δόγματα και εν γένει τη θεολογική παράδοση της Εκκλησίας σε ένα εννοιολογικό και αφηρημένο σύνολο θεολογικών προτάσεων κλειστό στον εαυτό του και δίχως επαφή και ουσιαστικό διάλογο με τη γλώσσα, τον πολιτισμό και την ίδια την ύπαρξη και ζωή του ανθρώπου. Έτσι η έκθεση των δογμάτων έγινε άσχετη με την ιστορία και την υπαρξιακή σημασία τους για τον άνθρωπο. Η συστηματοποίηση αυτή προέκυψε ακριβώς ως παραθεώρηση του προσωπικού αλλά και του ιστορικού στοιχείου της χριστιανικής πίστης.

Κείμενα και πηγές

Ματθαίου 11,25-27: «Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· ἔξομολογοῦμαί σοι, πάτερ, κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις· ναί, ὁ πατήρ, ὅτι οὕτως ἐγένετο εὐδοκία ἔμπροσθέν σου. Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς μου· καὶ οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ, οὐδὲ τὸν πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ υἱὸς καὶ ὃς ἐὰν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι»

Ἰωάννου 3,16: «οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον»

Ἰωάννου 14,5-14: «Λέγει αὐτῷ Θωμᾶς· Κύριε, οὐκ οἶδαμεν ποῦ ὑπάγεις· καὶ πῶς δυνάμεθα τὴν ὁδὸν εἰδέναι; λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ· οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. εἰ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν. καὶ ἀπ' ἄρτι γινώσκετε αὐτὸν καὶ ἐωράκατε αὐτόν. Λέγει αὐτῷ Φίλιππος· Κύριε, δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν. λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε; ὁ ἐωρακὼς ἐμὲ ἐώρακε τὸν πατέρα· καὶ πῶς σὺ λέγεις, δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα; οὐ πιστεύεις ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατήρ ἐν ἐμοὶ ἐστι; τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ· ὁ δὲ πατήρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. πιστεῦτέ μοι ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατήρ ἐν ἐμοί· εἰ δὲ μὴ, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεῦτέ μοι. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ κάκεινος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει, ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν πατέρα μου πορεύομαι, καὶ ὅ,τι ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω, ἵνα δοξασθῇ ὁ πατήρ ἐν τῷ υἱῷ. ἐάν τι αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ποιήσω»

Ἰωάννου 14,28: «ἠκούσατε ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν, ὑπάγω καὶ ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς· εἰ ἠγαπήσατέ με, ἐχάρητε ἂν ὅτι εἶπον, πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα· ὅτι ὁ πατήρ μου μείζων μου ἐστι»

Ἰωάννου 20,17: «ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν»

Πράξεις 13,30-32: «ὁ δὲ Θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν... καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς εὐαγγελιζόμεθα τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν γενομένην, ὅτι ταύτην ὁ Θεὸς ἐκπεπλήρωκε τοῖς τέκνοις αὐτῶν, ἡμῖν, ἀναστήσας Ἰησοῦν, ὡς καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ τῷ δευτέρῳ γέγραπται· υἱὸς μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε»

Ῥωμαίους 8,14-17: «ὅσοι γὰρ Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ. οὐ γὰρ ἐλάβετε Πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε Πνεῦμα υἰοθεσίας, ἐν ᾧ κρᾶζομεν· ἀββᾶ ὁ πατήρ. αὐτὸ τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ. εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι, κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ, εἶπερ συμπάσχομεν ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν»

Ρωμαίους 8,26: «Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα συναντιλαμβάνεται ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν· τὸ γὰρ τί προσευξόμεθα καθὼς δεῖ οὐκ οἶδαμεν, αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις»

Εφεσίους 1,3: «Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογία πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ»

Εφεσίους 1,17: «ἵνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῆς δόξης, δῶῃ ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ»,

Εφεσίους 4,6: «εἷς Θεὸς καὶ πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ἡμῖν»

Γαλάτας 1,1-5: «Παῦλος, ἀπόστολος οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ πατρὸς τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοί, ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ὅπως ἐξέλῃται ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνεστώτος αἰῶνος πονηροῦ κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν»

Β' Κορινθίους 4,6: «ὅτι ὁ Θεὸς ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ὃς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ»

Β' Κορινθίους 13,13: «Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν· ἀμήν»

Α' Κορινθίους 8:6: «ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεὸς ὁ πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν, καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ»

Ἰακώβον 1,17: «πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον ἄνωθέν ἐστι καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων»

Α' Ἰωάννου 5, 1-9: «Πᾶς ὁ πιστεύων ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστός, ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται, καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν τὸν γεννησαντα ἀγαπᾷ καὶ τὸν γεγεννημένον ἐξ αὐτοῦ. ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἀγαπῶμεν τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, ὅταν τὸν Θεὸν ἀγαπῶμεν καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν. αὕτη γάρ ἐστὶν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἵνα τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν· καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ βαρεῖαι οὐκ εἰσὶν, ὅτι πᾶν τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Θεοῦ νικᾷ τὸν κόσμον· καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ νίκη ἢ νικήσασα τὸν κόσμον, ἢ πίστις ἡμῶν. τίς ἐστὶν ὁ νικῶν τὸν κόσμον εἰ μὴ ὁ πιστεύων ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Οὗτός ἐστιν ὁ ἐλθὼν δι' ὕδατος καὶ αἵματος, Ἰησοῦς Χριστός· οὐκ ἐν τῷ ὕδατι μόνον, ἀλλ' ἐν τῷ ὕδατι καὶ τὸ αἷματι· καὶ τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ μαρτυροῦν, ὅτι τὸ Πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια. ὅτι τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ Πατὴρ, ὁ Λόγος καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἓν εἰσι· καὶ τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῇ, τὸ Πνεῦμα καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸ αἷμα, καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἓν εἰσιν. εἰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀνθρώπων λαμβάνομεν, ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ μείζων ἐστίν· ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ ἣν μεμαρτύρηκε περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἔχει τὴν μαρτυρίαν ἐν αὐτῷ· ὁ μὴ πιστεύων τῷ Θεῷ ψεύστην πεποίηκεν αὐτόν, ὅτι οὐ πεπίστευκεν εἰς τὴν μαρτυρίαν ἣν μεμαρτύρηκεν ὁ Θεὸς περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία, ὅτι ζωὴν αἰώνιον ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεός, καὶ αὕτη ἡ ζωὴ ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ ἐστίν. ὁ ἔχων τὸν υἱὸν ἔχει τὴν ζωὴν· ὁ μὴ ἔχων τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὴν ζωὴν οὐκ ἔχει»

Μεγάλου Βασιλείου, *Ομιλία 24*, «Κατά Σαβελλιανών» 4, PG 31, 609: «Ἔστι μὲν γὰρ ὁ Πατὴρ, τέλειον ἔχων τὸ εἶναι καὶ ἀνευδεές, ῥίζα καὶ πηγὴ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἔστι δὲ ὁ Υἱὸς ἐν πλήρει θεότητι ζῶν Λόγος, καὶ γέννημα τοῦ Πατρὸς ἀνευδεές· πλήρες δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα, οὐ μέρος ἐτέρου, ἀλλὰ τέλειον καὶ ὁλόκληρον ἐφ' ἑαυτοῦ θεωρούμενον. Καὶ συνήπται μὲν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ ἀδιαστάτως· συνήπται δὲ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα. Τὸ γὰρ διορίζον οὐκ ἔστιν, οὐδὲ τὸ διατέμνον τὴν ἐξ αἰδίου συνάφειαν»

Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος ΚΑ*, «Εἰς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας», PG 35, 1082: «Ἀρετὴν δὲ ἐπαινῶν, Θεὸν ἐπαινέσομαι, παρ' οὗ τοῖς ἀνθρώποις ἡ ἀρετὴ, καὶ τὸ πρὸς αὐτὸν ἀνάγεσθαι, ἢ ἐπανάγεσθαι διὰ τῆς συγγενοῦς ἐλλάμψεως. Πολλῶν γὰρ ὄντων ἡμῖν καὶ μεγάλων, οὐ μὲν οὖν εἴποι τις ἂν ἠλίκων καὶ ὄσων, ὧν ἐκ Θεοῦ ἔχομέν τε καὶ ἔξομεν· τοῦτο μέγιστον καὶ φιλανθρωπότατον, ἢ πρὸς αὐτὸν νεῦσις τε καὶ οἰκειώσεις. Ὅπερ γὰρ ἔστι τοῖς αἰσθητοῖς ἡλῖος, τοῦτο τοῖς νοητοῖς Θεός. Ὁ μὲν γὰρ τὸν ὀρώμενον φωτίζει κόσμον, ὁ δὲ τὸν ἀόρατον· καὶ ὁ μὲν τὰς σωματικὰς ὄψεις ἡλιοειδεῖς, ὁ δὲ τὰς νοερὰς φύσεις θεοειδεῖς ἀπεργάζεται. Καὶ ὥσπερ οὗτος τοῖς τε ὀρώσι καὶ τοῖς ὀρωμένοις, τοῖς μὲν τὴν τοῦ ὀράν, τοῖς δὲ τὴν τοῦ ὀραῖσθαι παρέχων δύναμιν, αὐτὸς τῶν ὀρωμένων ἔστι τὸ κάλλιστον· οὕτω Θεὸς τοῖς νοοῦσι καὶ τοῖς νοουμένοις, τοῖς μὲν τὸ νοεῖν, τοῖς δὲ τὸ νοεῖσθαι δημιουργῶν, αὐτὸς τῶν νοουμένων ἔστι τὸ ἀκρότατον, εἰς ὃν πᾶσα ἔφεσις ἴσταται, καὶ ὑπὲρ ὃν οὐδαμοῦ φέρεται. Οὐδὲ γὰρ ἔχει τι ὑψηλότερον, ἢ ὅλως ἔξει, οὐδὲ ὁ φιλοσοφώτατος νοῦς καὶ διαβατικώτατος ἢ πολυπραγμονέστατος. Τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ τῶν ὀρεκτῶν ἔσχατον, καὶ οὗ γενομένοις πάσης θεωρίας ἀνάπαυσις. Ὡτινι μὲν οὖν ἐξεγένετο, διὰ λόγου καὶ θεωρίας διασχόντι τὴν ὕλην καὶ τὸ σαρκικὸν τοῦτο, εἴτε νέφος χρὴ λέγειν, εἴτε προκάλυμμα, Θεῷ συγγενέσθαι, καὶ τῷ ἀκραιφνεστάτῳ φωτὶ κραθῆναι, καθόσον ἐφικτὸν ἀνθρωπίνῃ φύσει· μακάριος οὗτος, τῆς τε ἐντεῦθεν ἀναβάσεως, καὶ τῆς ἐκεῖσε θεώσεως, ἣν τὸ γνησίως φιλοσοφῆσαι χαρίζεται, καὶ τὸ ὑπὲρ τὴν ὑλικὴν δυάδα γενέσθαι, διὰ τὴν ἐν τῇ Τριάδι νοουμένην ἐνότητα. Ὅστις δὲ ὑπὸ τῆς συζυγίας χείρων ἐγένετο καὶ τοσοῦτον τῷ πληρῷ συνεσχέθη, ὡς μὴ δυνηθῆναι ἐμβλέψαι πρὸς τὰς τῆς ἀληθείας ἀγὰς, μηδὲ ὑπὲρ τὰ κάτω γενέσθαι, γεγονῶς ἄνωθεν καὶ πρὸς τὰ ἄνω καλούμενος· ἄθλιος οὗτος ἐμοὶ τῆς τυφλώσεως, κὰν εὐροῇ τοῖς ἐνταῦθα· καὶ τοσοῦτω πλέον, ὅσῳπερ ἂν μᾶλλον ὑπὸ τῆς εὐροῖας παίζηται καὶ πείθηται ἄλλο τι καλὸν εἶναι πρὸ τοῦ ὄντος καλοῦ, πονηρὸν πονηρὰς δόξης καρπὸν δρεπόμενος ἢ ζόφον κατακριθῆναι ἢ ὡς πῦρ ἰδεῖν, ὃν ὡς φῶς οὐκ ἐγνώρισεν»

Μαξίμου Ομολογητοῦ, *Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν*, PG 90, 1095-96: «Θεωρία διάφορος τῆς διαβαθείσης ὑπὸ τῶν ἁγίων ὑλικῆς δυάδος, καὶ τίς ἢ ἐν τῇ Τριάδι νοουμένη ἐνότης. Διὰ δὲ τοῦ ὑπὲρ τὴν ὑλικὴν δυάδα γενέσθαι, διὰ τὴν ἐν τῇ Τριάδι νοουμένην ἐνότητα, τό ὑπὲρ τὴν ὕλην γενέσθαι καὶ τό εἶδος, ἐξ ὧν τὰ σώματα, τοὺς ἁγίους λέγειν ὑπονοῶ αὐτόν, ἢ τὴν σάρκα καὶ τὴν ὕλην, ἄσπερ διασχόντας ἔφη Θεῷ συγγενέσθαι καὶ τῷ ἀκραιφνεστάτῳ κραθῆναι φωτὶ καταξιωθῆναι, τουτέστι τὴν πρὸς τὴν σάρκα τῆς ψυχῆς σχέσιν, καὶ διὰ τῆς σαρκὸς πρὸς τὴν ὕλην, ἢ καθόλου εἰπεῖν, πάσης τῆς αἰσθητικῆς οὐσίας πρὸς τὴν αἰσθητὴν ἀποθεμένους φυσικὴν οἰκειότητα, τῆς δὲ θείας μόνης γνησίως ἐπιλαβομένους ἐφέσεως, διὰ τὴν, ὡς ἔφην, νοουμένην ἐν Τριάδι ἐνότητα. Μέσην γὰρ κειμένην Θεοῦ καὶ ὕλης τὴν ψυχὴν ἐγνωκότες, καὶ τὰς πρὸς ἄμφω ἐνοποιοῦς δυνάμεις ἔχουσαν, τὸν νοῦν λέγω πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὴν ὕλην αἰσθησιν, τὴν μὲν αἰσθησιν μετὰ τῶν αἰσθητῶν παντελῶς ἀπετινάξαντο, κατὰ τὴν ἐν διαθέσει σχετικὴν ἐνέργειαν, κατὰ δὲ τὸν νοῦν μονώτατον ἀρρήτως αὐτὴν τῷ Θεῷ προσωκείωσαν, πρὸς ὃν ὅλον ἀγνώστως ἐνωθεῖσαν ὅλην ὡς ἀρχετύπου εἰκόνα κατὰ νοῦν καὶ λόγον καὶ πνεῦμα, ὡς ἐφικτὸν καθ' ὁμοίωσιν ἔχουσαν τό ἐμφερές θεασάμενοι, τὴν ἐν τῇ Τριάδι νοουμένην ἐνότητα μυστικῶς ἐδιδάχθησαν. Τυχόν δὲ καὶ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ὑλικὴν δυάδα προσηγόρευσεν ὁ διδάσκαλος, διὰ τό προσύλους καὶ τοῦ παθητικοῦ τῆς ψυχῆς μέρους αὐτὰς εἶναι δυνάμεις, καὶ πρὸς τὸν λόγον στασιαζούσας, καὶ εἰς πολλά σκεδάσαι τὸν νοῦν δυναμένας, εἰ μὴ ἐξ ἀρχῆς

ἐπισημόνως ἄγχων ἑαυτῶ ὑποζεύξειεν. Ὡν εἴ τις κρατήσῃ καὶ ἐφ' ἃ δεῖ πρεπόντως φέρεσθαι πείσειε, δουλικῶς ὑποζευγμένας τῇ δυναστείᾳ τοῦ λόγου, ἢ καὶ παντελῶς αὐτάς ἀπολιπὼν ἀπολίποι, καὶ μόνος τῆς ἀρρέπους κατ' ἀγάπην γνωστικῆς διὰ λόγου καὶ θεωρίας ἔχεται θέλξεως, καὶ πρὸς μίαν καὶ μόνην ἐκ τῶν πολλῶν καθαρὰν τε καὶ ἀπλῆν καὶ ἀδιαίρετον τῆς κατ' ἔφῃσιν ἀρρένωτάτης δυνάμεως κίνησιν συνεστάλη, καθ' ἣν περὶ Θεὸν ἀκαταλήκτως ἐν ταυτότητι τῆς κατ' ἔφῃσιν ἀεικινήσιας ἑαυτῶ φιλοσόφως ἐπήξατο τὴν μονιμότητα, μακάριος ὄντως ἐστὶ τῆς ἀληθοῦς τε καὶ μακαρίας τυχὼν οὐ μόνον ἐνώσεως τῆς πρὸς τὴν ἁγίαν Τριάδα, ἀλλὰ καὶ ἐνότητος τῆς ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι νοουμένης, ὡς ἀπλοῦς καὶ ἀδιαίρετος καὶ μονοειδῆς κατὰ τὴν δύναμιν πρὸς τὴν ἀπλῆν καὶ ἀδιαίρετον κατὰ τὴν οὐσίαν γεγεννημένος, καὶ κατὰ τὴν ἕξιν τῶν ἀρετῶν τὴν ὡσαύτως ἔχουσαν ἀγαθότητα κατὰ τὸ ἐφικτὸν ἐκμιμούμενος, καὶ τὴν ιδιότητα τῶν κατὰ φύσιν μεριστῶν δυνάμεων διὰ τὴν τοῦ ἐνωθέντος Θεοῦ χάριν ἀποθέμενος»

Ἰσαάκ του Σύρου, *Λόγοι ἀσκητικοί*, KB', στ. 65-70, εκδ. I. M. Ιβήρων, σ. 420: «καὶ τὸ φῶς, ἄνευ τῆς τῶν ἀγγέλων θεωρίας, ἀδυνατεῖ γενέσθαι. Διδάσκαλοι γὰρ ἡμῶν εἰσι καθὼς καὶ αὐτοὶ ἀλλήλων· οἱ κατώτεροι, ἀπ' ἐκείνων τῶν ἐπισκηπτόντων αὐτοῖς καὶ τὸ φῶς πλέον ἔχοντων, καὶ οὕτως ἀλλήλοις, ἕως ἂν καταντήσωσιν εἰς ἐκείνην τὴν ἐνότητα, ἣτις κέκτηται διδάσκαλον τὴν ἁγίαν Τριάδα. Καὶ αὐτὴ πάλιν ἢ πρώτη τάξις, θαρροῦσα λέγει, ὅτι οὐκ ἀφ' ἑαυτῆς, ἀλλὰ διδάσκαλον ἔχει τὸν μεσίτην Ἰησοῦν, ἐκείνον ὑφ' οὗ ὑποδέχεται καὶ τοῖς ὑποκάτω μεταδίδωσιν»

Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ θείων ὀνομάτων* 2,5: «Μόνη δὲ πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος ὁ πατὴρ οὐκ ὄντος υἱοῦ τοῦ πατρὸς οὐδὲ πατρὸς τοῦ υἱοῦ, φυλαττόντων δὲ τὰ οἰκεῖα τῶν ὕμνων εὐαγῶς ἐκάστη τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων»

Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ θείων ὀνομάτων* 2,7: «Πάλιν, ὅτι μὲν ἐστὶ πηγαία Θεότης ὁ πατὴρ, ὁ δὲ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τῆς θεογονοῦ θεότητος, εἰ οὕτω χρή φάναι, βλαστοὶ Θεόφυτοι καὶ οἷον ἄνθη καὶ ὑπερούσια φῶτα, πρὸς τῶν ἱερῶν λογίων παρειλήφαμεν. Ὅπως δὲ ταῦτα ἐστίν, οὔτε εἰπεῖν οὔτε ἐννοῆσαι δυνατόν»

Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 8 195 – 197: «Πάντα οὖν, ὅσα ἔχει ὁ υἱὸς, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι. Καὶ εἰ μὴ ὁ Πατὴρ ἐστίν, οὐδὲ ὁ υἱὸς ἐστίν οὐδὲ τὸ πνεῦμα. Καὶ εἰ μὴ ὁ Πατὴρ ἔχει τι, οὐδὲ ὁ υἱὸς ἔχει, οὐδὲ τὸ πνεῦμα»

Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, PG 94, 984: «Θεὸς ὢν τέλειος, ἄνθρωπος τέλειος γίνεται καὶ ἐπιτελεῖται τὸ πάντων καινῶν καινότατον, τὸ μόνον καινὸν ὑπὸ τὸν ἥλιον»

Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον περὶ Ἀπόρων*, II' PG 90: «Οἱ τῶν ὄντων λόγοι προκαταρτισθέντες τῶν αἰώνων ἐν τῷ θεῷ, καθὼς οἶδεν αὐτός, ἀόρατοι ὄντες, οὐς καὶ ἀγαθὰ θελήματα καλεῖν τοῖς θείοις ἐστὶν ἔθος ἀνδράσιν, ἀπὸ τῶν ποιημάτων νοοῦμενοι καθορῶνται. Πάντα γὰρ τὰ ποιήματα τοῦ θεοῦ κατὰ φύσιν μετὰ τῆς δεούσης ἐπιστήμης γνωστικῶς ὑφ' ἡμῶν θεωρούμενα τοὺς καθ' οὐς γεγένηται λόγους κρυφίως ἡμῖν ἀπαγγέλλουσι καὶ τὸ ἐφ' ἐκάστῳ ποιήματι θεῖον σκοπὸν ἑαυτοῖς συνεκφαίνουσιν, καθ' ὃ καὶ οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν θεοῦ, καὶ τὸ στερέωμα τὴν τῶν χειρῶν ἀναγγέλλει ποίησιν. Αἰῖδιος δὲ δυνάμις ἐστὶ καὶ θεϊότης ἢ συνεκτικὴ τῶν ὄντων πρόνοια καὶ ἢ κατ' αὐτὴν ἐκθεωτικὴ τῶν προνοουμένων ἐνέργεια. Ἡ τάχα τὰ ἀόρατα τοῦ θεοῦ εἰσιν οὐκ ἄλλο τι παρὰ τὴν αἰῖδιον αὐτοῦ δύναμιν καὶ θεϊότητα, ἐχούσας διαπρυσίους κήρυκας τὰς τῶν γεγονότων ὑπερφυεῖς μεγαλοπρεπείας. Ὡς γὰρ ἐκ τῶν ὄντων τὸν κυρίως ὄντα θεὸν ὅτι ἐστὶ πιστεύομεν, οὕτως ἐκ τῆς τῶν ὄντων οὐσιώδους κατ' εἶδος διαφορᾶς τὴν κατ' οὐσίαν

ἔμφυτον αὐτοῦ σοφίαν ὑφεστῶσαν καὶ τῶν ὄντων συνεκτικὴν διδασκόμεθα· καὶ πάλιν, ἐκ τῆς οὐσιώδους κατ' εἶδος τῶν ὄντων κινήσεως τὴν κατ' οὐσίαν ἔμφυτον αὐτοῦ ζωὴν ὑφεστῶσαν καὶ τῶν ὄντων συμπληρωτικὴν μαθάνομεν, ἐκ τῆς κατὰ τὴν κτίσιν σοφῆς θεωρίας τὸν περὶ τῆς ἁγίας τριάδος, Πατρὸς λέγω καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, λόγον λαμβάνοντες· Θεοῦ γὰρ αἰδιός ἐστιν, ὡς ὁμοούσιος, δύναμις ὁ Λόγος, καὶ θειότης αἰδιός τὸ ὁμοούσιον ἅγιον Πνεῦμα. Κατάκριτοι τοιγαροῦν οἱ μὴ συνδιδαχθέντες ἐκ τῆς τῶν ὄντων θεωρίας τὴν αἰτίαν τῶν ὄντων καὶ τὰ κατὰ φύσιν τῆς αἰτίας ἴδια, τὴν δύναμιν λέγω καὶ τὴν θειότητα. Βοᾷ τοίνυν ἡ κτίσις διὰ τῶν ἐν αὐτῇ ποιημάτων καὶ οἷον ἀπαγγέλλει τοῖς νοερώς δυναμένοις ἀκούειν τὴν ἰδίαν αἰτίαν τριαδικῶς ὑμνουμένην, λέγω δὲ τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, καὶ τὴν ἄφραστον αὐτοῦ δύναμιν καὶ τὴν θειότητα, ἤγουν τὸν μονογενῆ Λόγον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ταῦτα γὰρ εἰσι τὰ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ τὰ ἀπὸ τῆς κτίσεως τοῦ κόσμου νοήσει καθορώμενα»

Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁμιλία πρὸς τὴν ἐξορίαν* 2, PG 52,429: «ποθεινότερα γὰρ ἡ Ἐκκλησία τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ. Οὐρανοῦ σῶμα οὐκ ἀνέλαβεν, Ἐκκλησίας δὲ σάρκα ἀνέλαβε· διὰ τὴν Ἐκκλησίαν ὁ οὐρανός, οὐ διὰ τὸν οὐρανὸν ἡ Ἐκκλησία».

Θεία Λειτουργία Μ. Βασιλείου: «Ὁ ὄν, Δέσποτα, Κύριε Θεέ, Πάτερ Παντοκράτορ προσκυνητέ, ἄξιον ὡς ἀληθῶς, καὶ δίκαιον καὶ πρέπον τῇ μεγαλοπρεπείᾳ τῆς ἀγιοσύνης σου, σὲ αἰνεῖν, σὲ ὑμνεῖν, σὲ εὐλογεῖν, σὲ προσκυνεῖν, σοὶ εὐχαριστεῖν, σὲ δοξάζειν τὸν μόνον ὄντως ὄντα Θεόν, καὶ σοὶ προσφέρειν ἐν καρδίᾳ συντετριμμένη, καὶ πνεύματι ταπεινώσεως τὴν λογικὴν ταύτην λατρείαν ἡμῶν, ὅτι σὺ εἶ ὁ χαρισάμενος ἡμῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς σῆς ἀληθείας. Καὶ τίς ἱκανὸς λαλήσαι τὰς δυναστείας σου; ἀκουστάς ποιησαὶ πάσας τὰς αἰνέσεις σου; ἢ διηγῆσασθαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου ἐν παντὶ καιρῷ; Δέσποτα τῶν ἀπάντων, Κύριε οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ πάσης κτίσεως, ὄρωμένης τε καὶ οὐχ ὄρωμένης, ὁ καθήμενος ἐπὶ θρόνου δόξης, καὶ ἐπιβλέπων ἀβύσσους, ἀναρχε, ἀόρατε, ἀκατάληπτε, ἀπερίγραπτε, ἀναλλοίωτε, ὁ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, ὃς ἐστὶν εἰκὼν τῆς σῆς ἀγαθότητος, σφραγὶς ἰσότητος, ἐν ἑαυτῷ δεικνὺς σε τὸν Πατέρα, Λόγος ζῶν, Θεὸς ἀληθινός, ἡ πρὸ αἰῶνων σοφία, ζωὴ, ἁγιασμός, δύναμις, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, παρ' οὗ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐξεφάνη, τὸ τῆς ἀληθείας Πνεῦμα, τὸ τῆς υἰοθεσίας χάρισμα, ὁ ἀρραβῶν τῆς μελλούσης κληρονομίας, ἡ ἀπαρχὴ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν, ἡ ζωοποιὸς δύναμις, ἡ πηγὴ τοῦ ἁγιασμοῦ, παρ' οὗ πᾶσα κτίσις λογικὴ τε καὶ νοερά, δυναμουμένη, σοὶ λατρεύει, καὶ σοὶ τὴν αἰδιον ἀναπέμπει δοξολογίαν, ὅτι τὰ σύμπαντα δοῦλα σά· Σὲ γὰρ αἰνοῦσιν Ἄγγελοι, Ἀρχάγγελοι, θρόνοι, Κυριότητες, Ἀρχαί, Ἐξουσίαι, Δυνάμεις, καὶ τὰ πολυόμματα Χερουβείμ, σοὶ παρίστανται κύκλῳ τὰ Σεραφεείμ, ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνί, καὶ ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνί, καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατακαλύπτουσι τὰ πρόσωπα ἑαυτῶν, ταῖς δὲ δυσὶ τοὺς πόδας, καὶ ταῖς δυσὶ πετόμενα, κέκραγεν ἕτερον πρὸς τὸ ἕτερον, ἀκαταπαύστοις στόμασιν, ἀσιγήτοις δοξολογίαις»

Νικολάου Καβάσιλα, *Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς* Δ,1: «Μετὰ δὲ τὸ μύρον, ἐπὶ τὴν τράπεζαν εἴμεν· τοῦτο τῆς ζωῆς τὸ πέρας, οὗ γενομένοις οὐδενὸς ἤδη δεήσει πρὸς τὴν ζητουμένην εὐδαιμονίαν»

Νικολάου Καβάσιλα, *Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς* Δ,3: «Ὅτι τὸ πλήρωμα καὶ ἡ τελείωσις τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς ἀπὸ τῆς ἱερώς κοινωνίας. Διὰ τοῦτο καὶ τελευταῖον τὸ μυστήριον, ὅτι περαιτέρω προελθεῖν οὐκ ἐστὶν οὐδὲ προσθεῖναι»

Νικολάου Καβάσιλα, *Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς* Δ,11: «Ὅτι καὶ τὰ ἄλλα τελειοῖ μυστήρια ἡ θεία Εὐχαριστία· καὶ ὅτι δι' αὐτῆς ἡ ἄφεσις τῶν μετὰ τὸ βάπτισμα ἁμαρτιῶν. Διὰ ταῦτα καὶ τοῖς ἄλλοις μυστηρίοις τὸ τελείοις εἶναι παρέχεται μόνη τελετῶν ἡ Εὐχαριστία. Καὶ

βοηθεῖ μὲν αὐτοῖς παρ' αὐτὸ τὸ τελεῖσθαι, τελέσαι μὴ δυναμένοις χωρὶς αὐτῆς, βοηθεῖ δὲ μετὰ τὴν τελειώσιν ἐν τοῖς τελεσθεῖσιν, ἐπειδὴν ἀμαρτιῶν σκότει τὴν ἀπὸ τῶν μυστηρίων ἀκτῖνα συγχεθεῖσαν ἀνακαλεῖσθαι δεήση»

Νικολάου Καβάσιλα, *Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς* Δ,34: «Τούτων ἕνεκα τῆς σαρκὸς ταύτης ἀεὶ δεόμεθα καὶ συνεχοῦς ἀπολαύομεν τῆς τραπέζης, ὡς ἂν ὁ νόμος τοῦ Πνεύματος ἐν ἡμῖν ἐνεργὸς ᾖ, καὶ τῇ ζωῇ τῆς σαρκὸς μηδεμίαν γένηται χώρα, μηδὲ λάβῃ καιρὸν εἰς γῆν ἐνεχθῆναι, καθάπερ τὰ βαρέα τῶν σωμάτων, διαλιπόντος τοῦ ὑπανεχόντος. Ἔστι μὲν γὰρ τὸ μυστήριον τέλειον ἕνεκα πάντων, καὶ οὐκ ἔστιν ὧν δεῖ τοῖς τελουμένοις, ὁ μὴ παρέχει διαφερόντως»

Νικολάου Καβάσιλα, *Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς* Δ,66: «Διὰ ταῦτα οὐ χρὴ θαυμάζειν, εἰ τελειότερον ὄν μυστήριον τὸ δεῖπνον, ἦττον οἶδε καθαίρειν, ἄλλως τε πρὸς τοῖς εἰρημένοις καὶ ἄθλον ἐστὶ τουτὶ τὸ δῶρον, τοιοῦτον δὲ τὸ χρῆμα τῶν ἄθλων οὐ καθίστησιν οὐδὲ ἐργάζεται τοὺς ἀρίστους, ἀλλ' ἀναδείκνυσι καὶ κοσμεῖ. Οὐ γὰρ καθάρισον ἐν τῷ δεῖπνῳ καὶ συναγωνιστῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ γέρας ἐστὶν ὁ Χριστός, ὁ δεῖ λαβεῖν ἀγωνισαμένους»

Σύμβολον τῶν Αποστόλων: «Πιστεύω εἰς θεὸν πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς. Καὶ εἰς Ἰησοῦν Χριστὸν, υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν κύριον ἡμῶν, τὸν συλληφθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου, γεννηθέντα ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου, παθόντα ὑπὸ Ποντίου Πιλάτου, σταυρωθέντα, θανόντα, καὶ ταφέντα, κατελθόντα εἰς τὰ κατώτατα, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστάντα ἀπὸ τῶν νεκρῶν, ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ θεοῦ πατρὸς παντοδυνάμου, ἐκεῖθεν ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Πιστεύω εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἁγίαν καθολικὴν ἐκκλησίαν, ἁγίων κοινωνίαν, ἄφεσιν ἀμαρτιῶν, σαρκὸς ἀνάστασιν, ζωὴν αἰώνιον. Ἀμήν»

Σύμβολον Αλεξανδρείας: «Πιστεύω εἰς πατέρα κύριον. Καὶ εἰς ἓνα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ μονογενῆ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ ὄντος πατρὸς, ἐπιδημήσαντα τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, σταυρωθέντα καὶ ἀποθανόντα, ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν, ἀναληφθέντα ἐν οὐρανοῖς, καθημένον ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης. Ἐν πνεύμα ἁγίον ὁμολογούμενον, τὸ κινήσαν τοὺς τε τῆς παλαιᾶς διαθήκης ἁγίους ἀνθρώπους καὶ τοὺς τῆς καινῆς παιδευτάς θεῖους. Εἰς μίαν καὶ μόνην καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν. Εἰς τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν»

Σύμβολον Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως: «1. Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεόν, Πατέρα, Παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀορατῶν.

2. Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων· φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο.

3. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα.

4. Σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ παθόντα καὶ ταφέντα.

5. Καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς.

6. Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς.

7. Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.

8. Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς* ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν.

9. Εἰς μίαν, Ἁγίαν, Καθολικὴν καὶ Ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν.

10. Ὁμολογοῦμεν ἐν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

11. Προσδοκοῦμεν ἀνάστασιν νεκρῶν.

12. Καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.

Ἀμήν»